

RİZE MEŞAYİHİ

İshak Güven Güvelioğlu *

Abstract

The Sufi Masters of Rize

People living in the region of Rize, which was annexed by Mehmed the Conqueror to the Ottoman land in 1461, eight years after the conquest of İstanbul, met with Islam through the activities of the sufi masters who came from various places to that region in order to introduce Islam to the people there. It is known that the sufi culture that was inoculated by these sufi masters as well as some Turks who, coming in masses from different places, settled in the region after the conquest of the region, remained alive up until the mid- 20th century. There is no doubt that these sufi masters who were the leading mystic figures in the region were the ones who sowed the seeds of religious life which is still vividly experienced there.

Keywords: Rize, sufi masters, sufi orders, legends.

Giriş

Bu makale bugüne kadar Rize bölgesiyle ilgili yapılan çalışmalar arasında üzerinde hiç durulmayan konulardan biri olan Rizeli tarikat şeyhlerini kısaca tanıtmayı amaçlamaktadır.

Rize, İstanbul'un fethinden sekiz yıl sonra 1461 yılında Fatih Sultan Mehmet tarafından gerçekleştirilen Trabzon'un fethi esnasında sahilde küçük bir kasaba durumundaydı. Trabzon'un fethiyle birlikte Osmanlı topraklarına katılmış olan Rize, sahil kesiminde azınlık bir Müslüman grup ile çoğunluk bir Hristiyan nüfusu barındırmasına rağmen, dağlık ve yüksek kesimlerde Müslümanlar, kısım kısım yerleşmiş olup nüfusun neredeyse yarısını teşkil ediyordu. Fethin gerçekleşmesinden sonra öncelikle Balkanlardan getirilen Boşnak ve Arnavutlardan başka, zaman içerisinde Sivas, Karaman, Konya, Tebriz, Bağdat

* Araştırmacı, iguvelioğlu@mynet.com

ve Erzurum istikametlerinden gelip buraları yurt tutan Türkler, zahirî fethi tamamlarken, bölgeye gelen derviş ve şeyh Efendiler de, bir kısmı zaten Türk kökenli olup papazların “Kilise dili dışında bir dil konuşanların konuştuıkları her kelime cehenneme gitmeleri için işlenen bir günah olarak hesaplanacaktır”¹ şeklindeki hezeyanları ile Hristiyanlaştırılmış yerli halkı, kullandıkları ikna metotları ve bizzât nefislerinde tatbik ettikleri ahlak-ı hamide ile etkileyerek gönül rızasıyla İslâm şerefiyle müşerref olmalarını sağlamışlardı. Nitekim 19. yüzyılın ortalarına gelindiğinde bölge nüfusu içinde gayri müslimler % 5’in bile altında bir nüfus oranına sahipti² ve bölge insanı içinden çıkmış ulema, müderris, kadı ve mutasavvıflar İmparatorluğun her yanında hizmet kervanına katılmışlardı. Bugün Rize köyleri içerisinde karşımıza çıkan Azaklıhoca,³ Abdullahhoca,⁴ Yetimhoca,⁵ Hüseyinhoca,⁶ Çukurluhoca,⁷ Çataklıhoca,⁸ Hacışeyh,⁹ gibi yerleşim yeri adları, hep buralardan çıkmış ulema ve mutasavvıflara işaret etmektedir. Bu zatlardan bir kısmı sadece müderrislik yaparak İslami ilimleri öğretirken, bazıları da intisap ettiği bir şeyh Efendiden hilafet alarak aynı zamanda tarikat ve tasavvuf hizmeti ifa etmiştir.¹⁰ Çeşitli Arşivlerde bölge tarihi hakkında araştırma yaparken ulaştığımız bazı belgeler, bu şeyhlerin 18. yüzyıl başlarından itibaren Kadirî yolu saliklerinden olduğunu göstermektedir. Nitekim şehir merkezinde Piriçelebi mahallesindeki şeyh camii önünde faaliyet gösteren ilk tekke, Kadirî Tarikatı’na ait idi. Yeniköy mahallesinde bulunan Orta camii yakınındaki şadırvanın üzerinde 1850’den sonra inşa edilen Rize’nin ikinci tekkesi de Nakşî Tarikatı’na ait bir tekke idi. Tekkelerin kapatıldığı 1925 yılında Rize’de tarikat mensuplarının bulunması, bu tekkelerin o yıllara kadar faal olduğunu göstermektedir. Bizim tespitimize göre yörede faaliyet gösteren ilk şeyhler Kadirî Tarikatı’ndan olduğundan, bu yazıda ilk

1 Mehmet Bilgin, *Doğukaradeniz: Tarih, Kültür, İnsan*, Trabzon 2002, s. 57.

2 *Trabzon Vilayet Salnamesi* 1286, s. 65. Bu kaynakta 1869 yılında Rize’de 26965 Müslüman nüfus’a karşılık 209 Hristiyan, Hemşin’de 5869 Müslüman nüfusa mukabil sadece 88 Hristiyan olduğu belirtilmektedir. Bu yerleşim yerleri dışında kalan Kalkandere, İkizdere, Pazar, Çayeli, Hopa, Arhavi ve Fındıklı ilçelerinde bir tek gayrimüslim bulunmamaktaydı.

3 Eski adı Sıkrık’tır. Rize merkez ilçeye bağlıdır.

4 Eski adı Arsevos’tur. Çayeli ilçesine bağlıdır.

5 Eski adı Cimil’dır. İkizdere’ye bağlıdır.

6 Eski adı Sivane’dır. Kalkandere’ye bağlıdır.

7 Eski adı Babik’tır. Çayeli ilçesine bağlıdır.

8 Eski adı Galata’tır. Çayeli ilçesine bağlıdır.

9 Eski adı Varda’dır. İkizdere’ye bağlıdır. Bk. Bilgin, *age*, ss. 50 -62.

10 Rize merkez’e bağlı iki tane Tekkeköy vardır. Bunlardan biri bugünkü Yolveren köyü, diğeri de Ahincöz-Yığıtler olarak anılan köy. Köylüler yaşlılarından duyduklarına göre köy camisi alt katlarında eskiden derviş ve müridlerin toplanıp zikir yaptıklarını bu nedenle köylerine Tekkeköy adı verildiğini ifade etmektedirler.

olarak Kadirî şeyhleri tanıtılacaktır. Daha sonra Nakşî, Halvetî, Rifâî ve tarikâtı tespit edilemeyenler ile hakkında yeterli malumat bulunamayan şeyhlere ait bilgiler verilecektir. Bu zatlardan az bir kısmı bazı yazılara konu olmakla beraber,¹¹ adı ilk defa bu yazıyla gün ışığına çıkan zevat da olacaktır. Şurası bir gerçektir ki burada verilecek biyografilerin hemen hemen hepsi geliştirilmeye muhtaçtır ve bu yazı, ileride konu hakkında daha geniş araştırma yapacak olanlara bir ışık tutmayı amaçlamaktadır. Osmanlı Arşivi, Vakıflar Genel Müdürlüğü Tarihi Vakıf Kayıtları Arşivi, Rize Şeriye Sicil Defterleri başta olmak üzere çeşitli kaynakların taranması sonucu tespit edilen Rize meşayihî ve bunlar hakkında derlenen malumat şöyledir.

Şeyh Osman Efendi (Kadirî)

Rize Eminettin mahallesinden Altıkulaçzade ailesindedir. 18. yüzyılın son yarısı ile 19. yüzyılın ilk yarısında yaşadı. Kadirî şeyhidir. Piriçelebi mahallesinde bugünkü şehir meydanında bulunan Şeyh Camisi yanında kendine ait arsa üzerinde bir tekke inşa ettirip tarikat faaliyetlerinde bulundu. 1850'li yıllarda irtihal edince, tekkedeki postnişinlik hizmetini oğlu Ahmed Şemseddin Efendi üstlendi.¹²

Şeyh Hacı Ahmed Şemseddin Efendi (Kadirî)

Rize Eminettin mahallesinden ve Kadirî Tarikatı'ndan Altıkulaçzade Şeyh Osman Efendi'nin oğludur.¹³ Bazı kayıtlarda adı Şeyh Hacı Ahmed Baba olarak geçer.¹⁴ 1229 (1813) yılında Eminettin mahallesinde doğdu. Aynı mahalle nüfus defterinde 14. hanenin 1. numarasına kayıtlıdır.¹⁵ Babasının irtihalinden sonra Piriçelebi mahallesinde bulunan tekkede postnişin oldu. Bir müddet sonra tekke ile mescid-i şerifi yeniden inşa ettirince kendisine berat verilerek hatip ve şeyhliği resmen onaylandı.¹⁶

Ekim 1856'da mescid ve tekkenin yakınında yapılacak on beş musluklu şadırvan ve bu şadırvana Kale deresinden altı yüz arşın mesafeden getirilecek

11 Bizim görebildiğimiz tek örnek çalışma İsmail Kara'nun *Nakşî-Gümüştanevî Halifelerinden Şeyh Osman Niyazi Efendi ve Güneyce-Rize'deki Tekkesi*, Dergâh Yay., İstanbul 2004' adlı eserdir.

12 VGM. TVKA. (Vakıflar Genel Müdürlüğü Tarihi Vakıf Kayıtları Arşivi), Defter no: 587, s. 100.

13 VGM. TVKA. Defter no: 587, s. 100 (Mü.1/3).

14 BOA. A.MKT.MVL.(Başbakanlık Osmanlı Arşivi Bâb-ı Âli Evrak Odası Mektubi Kalemi Meclis-i Vâlâ), no: 91/94.

15 Rize Şeriye Sicili, no: 1495, s. 111.

16 Rize Şeriye Sicili, no: 1487, s. 52.

su için ihtiyaç duyulan 25 bin kuruşun, benzer hizmetler için Dersaadet hayriye tüccarlarından müteveffa Kırmımlı Hacı Sadık Efendi'nin tahsis ettiği akçe vakfından karşılanması için talepte bulundu.¹⁷

İnşa ettirdiği tekkede fukara ve dervişlerin ikameti, çevredeki bazı kişilerin rahatsızlığına sebep oldu. Bunlar, mekânın mescid olduğunu öne sürerek fukara ve dervişlerin burada ikametinin doğru olmayacağı iddiasıyla dervişleri dergâhtan uzaklaştırdı.¹⁸ İddia sahipleri Ahmed Baba'nın bazı Ehl-i sünnete mugayır batıl fikirler savunduğunu da söyleyerek 20 Kasım 1857'de mescidin hatiplik cihetinin elinden alınarak Hacı Receb Halife'ye verilmesine sebep oldular.¹⁹ 24 Kasım 1857 tarihli Ahmet Baba tarafından kaleme alınmış bir istidadan anlaşıldığına göre, inşa ettirdiği dergâhta fakir ve dervişler gece gündüz yiyip ikamet ederek zikrullah ile meşgul olmalarına rağmen, halktan bazı kötü niyetli kişiler gazez-i nefsanîyeleri sebebiyle tekkeyi kapatıp çevresini de zapt etmişlerdi. Bu kişilere engel olunup tekkenin yeniden faal hale gelmesi için resmi makamlardan yardım talep etmişti.²⁰ Rize'de meydana gelen bu hareket ve Ahmet Baba'nın Bâb-ı âli'ye müracaatı üzerine, konunun Trabzon valiliği tarafından incelenmesi istenmiş ve yapılan araştırma sonucu verilen raporda "Şeyh Hacı Ahmet Baba'nın faziletli ve erbab-ı kemalden bulunduğu, bazı kötü niyetli kişilerin kendisine isnad ettikleri suçlardan uzak bir kişi" olduğu Vali Mehmet Ragıb imzasıyla Bâb-ı âli'ye bildirilmişti.²¹ Verilen bu olumlu rapora rağmen nedense Ahmet Baba üç sene sürgün cezası verilerek Sinop'a gönderildi. Kendisi tarafından inşa edilen cami ve müstemilatının mütevelliliğine de öncelikle Hasan b. Osman Efendi tayin edildi.²² Bundan kısa bir süre sonra da 10 Aralık 1858'de gerek cami, gerekse müstemilatı bulunan hücreler için vakfedilmiş altı yüz kuruşluk vakfın mütevelliliği, İstanbul Süleymaniye'de Divoğlu medresesinde geçici olarak bulunan ulemeden Rizevi Mehmed Haşım Efendi bin Hacı Osman Efendi'ye tevcih edildi.²³

Şeyh Hacı Ahmed Baba'nın Sinop'ta bulunduğu sırada şehrin doğusunda Cezayirli Ali Paşa Camii'nin sol tarafında önemli bir ziyaretgâh olan ve Selçuk-

17 Aynı yer.

18 BOA. A.MKT.DV. (Başbakanlık Osmanlı Arşivi Bâb-ı Âli Evrak Odası Mektubî Kalemi Deavî), no: 119/78.

19 BOA. A.MKT. MVL. 91/94; BOA. A.MKT. MVL. 92/39.

20 BOA. AMK.DV. 119/78.

21 BOA.A.MKT. UM. (Başbakanlık Osmanlı Arşivi Bâb-ı Âli Evrak Odası Mektubî Kalemi Umum Vilayet), no: 303/29.

22 Rize Şeriye Sicili, no: 1488, s. 86.

23 Rize Şeriye Sicili, no: 1488, s. 93. Bu zât, Çayeli ilçesinin Beyazsu (Palodya) köyünden Kazmaz ailesindedir.

lular zamanında yaşadığı rivayet edilen Seyyid Bilal hazretleri türbesinin türbedarı Ali Efendi'nin ehliyetsizliği gerekçesiyle bu vazifeden alınması üzerine, 27 Ocak 1861 tarihinde bu görev 150 kuruş maaş ile kendisine tevcih edildi.²⁴ Bir müddet sonra Kadızade dergâhı şeyhi²⁵ Efendi'nin sürgün cezasıyla Sinop'ta bulunan Şeyh Ahmed Baba'nın aile ve evladlarıyla olması için af edilerek Rize'ye dönmesine izin verilmesi ricası, Meclis-i Valâ'da görüşülmüş, Ahmed Efendi'nin Sinop'a sürgün edilmesine dair bir karar olmadığı, bazı mezheb dışı fikirler savunduğu iddia edildiğinden hatibi bulunduğu mesciddeki hatiplik vazifesinin elinden alındığı, kendi halinde durmak ve umur-u mezhebiyeye müdahale etmemek şartıyla memleketine dönebileceği bildirildi.²⁶

Rize'ye dönen Hacı Ahmed Baba, yerine hatibliğe getirilmiş olan Hacı Receb Halife'nin buradan hicret ettiğini beyan ederek, önceden bazı ashâb-ı ağrazın yanlış ifadeleri ile uhdesinden alınmış olan hitabetin yeniden kendisine tevcih edilmesini talep etti.²⁷ Bunun üzerine durum Trabzon Valisinden sorulup, takdim ettiği arzualde daha önce kendi tasarrufunda olan mescide yeniden minber vaz edilerek buranın hitabeti için berat talep eden Ahmed Baba'nın durumunun araştırılarak hakikat-ı hâlin bildirilmesi istendi.²⁸ Tekkesini de yeniden faaliyete geçiren Ahmed Baba, artan dervişler ve buradan istifade eden fukara'nın iaşesini sağlamakta sıkıntıya düşünce, yeniden resmi makamlar nezdinde girişimde bulunup münasip miktar taamiye tahsis edilmesini talep etti.²⁹

Tekkesi için 4 Kasım 1870 tarihinde bir de vakfiye tanzim ettiren Şeyh Ahmet Baba, bir zikirhane, iki bab şeyh odası, bir kahve ocağı, beş bab çilehane hücrelerinden müteşekkil tekke-i şerif için üç bin kuruş da nakit para vakfetmişti. Belgelerden ahlak-ı hamide, evsaf-ı cemile, ilim ve faziletiyle güzide bir zât olduğunu öğrendiğimiz Ahmed Baba'nın,³⁰ 5 Ramazan 1290 (1872)'de tasdik edilen vakfiyesine göre, vakfedilen paradan bir senede hasıl olacak 450 kuruş nemanın elli kuruşu tekkedeki hizmetlere, yüz kuruşu tekkenin tamir ve tezyinine, üç yüz kuruşu da tekkede postnişin olacak şeyh Efendiye verilecekti.³¹

24 BOA. MKT.MHM. (Başbakanlık Osmanlı Arşivi Bâb-ı Âlî Evrak Odası Mektubî Mühime Kalemi), no: 207/50.

25 Bu zâtın kim olduğuna dair bir kayda rastlanmadı.

26 BOA. A.MKT.MVL. 118/16.

27 BOA. A.MKT. UM. 342/77.

28 Rize Şeriye Sicili, no: 1495, s. 111.

29 BOA. A.MKT.UM. 377/55.

30 Rize Şeriye Sicili, no: 1495, s. 111.

31 VGM. TVKA. Defter no: 587, s. 100; VGM. Mü.11/3, sıra no: 297.

Şeyh Ahmed Şemseddin Efendi, 1882 yılında tekke yakınında 485 adet kitabı ihtiva eden bir de kütüphane tesis ederek hizmete açtı.³²

Hangi tarihte vefat ettiği tesbit edilememekle birlikte Şeriye Sicilleri'nde tesadüf ettiğimiz 25 Rebiulahir 1299³³ (16 Mart 1882), ve 26 Safer 1313³⁴ (28 Ağustos 1894) tarihli "Tarikat-ı âliye-i Kadiriye hulefasından reşadetlü el hac şeyh Ahmed Baba'nın menziline varup" ibarelerinden o tarihlerde hayatta olduğu anlaşılmaktadır.

Şeyh Ahmet Hami Efendi (Kadirî)

Rize Piriçelebi Mahallesi'nden Mehmet Efendi'nin oğlu olup Kadirî Tarikatı şeylerindenidir. 2 Rebiulahir 1326 (1907) yılında o zamanlar yeni inşa edilmiş Rize Hükümet konağı yakınındaki Tekke camii (Şimdiki Şeyh Camii)'nin mütevellisi idi. Bu caminin tamir ve bakımı için hayırsever halktan 4550 kuruş para toplayan Hacı Şeyh Ahmet Hami Efendi, bu paranın cami vakfına gelir kaydedilmesi için Rize Şeriye mahkemesine müracaat etmiş ve o zamanlar Rize'nin önde gelenlerinden olan, Akrotır mahallesinden Kadızade Hacı Ahmet Efendi oğlu Hafız Mesut Efendi, Kale mahallesinden Tüfenkçizâde Muhsin ağa oğlu Osman Efendi ve Hulusizâde Ahmet ağa oğlu Hurşid Efendi'nin şahitliklerinde bu kaydı gerçekleştirmişti.³⁵

Şeyh Ahmet Hamdi Efendi (Kadirî)

19. yüzyılda yaşamış Kadirî tarikatı şeyhlerindenidir. Hakkında yeterli malumat yoktur. Yazdığı 32 sayfalık *Risale-i Bahru'l-Hayat* adlı eseri üzerinde de basım yeri ve yılı mevcut değildir. Ahmet Hamdi Efendi bu eserinde tarikatın adabı ve dini-şer'i hususları akıcı bir üslubla anlatmaktadır. Eserin ilk sayfasında yer alan mühürde "Tarikat-ı Aliyye-i Kadiriye fukarasından eş-şeyh Rizevi Ahmet Hamdi" yazısı okunmaktadır. Risalesinden şairliği olduğunu da anladığımız Ahmet Hamdi Efendi, asıl adının Osman olduğunu, üç yaşında iken babadan yetim kaldığını ve annesinin kendisini Ahmet diye çağırıldığından bu adla anıldığını anlatmaktadır. Ahmet Hamdi Efendi'nin "Dibace" başlığıyla kaleme aldığı bu bölüm şöyledir.³⁶

32 *Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye* 1321, s. 608.

33 Rize Şeriye Sicili, no: 1499, s. 153.

34 Rize Şeriye Sicili, no: 1502, s. 92.

35 VGM. TVKA. Esas no:11/2, Sıra no: 306; VGM. TVKA. Defter no: 597, s. 97.

36 Rizevi Ahmed Hamdi Efendi, *Risale-i bahru'l-hayat*, s. 2-3.

*Tifil idim tamam üçe irişince henüz yaşım
 Adım Osman, atam Yusuf, Kasım'dı ulu kardaşım
 Fehüve hasbuhu minke pederim dünyadan gitti
 Yetimdim validem eşfak kayırdı garib başım
 Severdi çünkü şevk ile çağırdı bana Ahmed
 Bu isim ile olup mümtaz hezeran bihi nebbaşım
 Sinim seb'a saba veyken teğayyurdı veli halim
 Sarardım aynı kezzağfer bozuldu ruy-ı nekkaşım
 Esirger ekreb dirlerdi tesallutı bunun cindir
 Teannud çaregârlerle birkaç yıl oldu uğraşım
 Bulurdu canım silsilene işdi bende bilmezdim
 Tükenez ulu bir derde girişmişdi meğer başım
 Kaçan on altıya irdim fail-i muhtarem bildim
 Nagehân bir seher esti hemin aşk oldu yoldaşım
 Girup tarik-ı meydanda tutuştum esmaya bir ay
 Revandır asla dinmedi o mahden beru göz yaşım
 Bu hod malum tasavvuru tahayyurde idim on yıl
 Mine'l-kalbi ile'l-Haqqı sebilen buldu oynaşım
 Görüp tayr-ı teferrucüm beni ta'n etmesun kimse
 Tesadüfte ise düşdi yerine atılan taşım
 Fe-inne men lehu'l-hediye severler hasenat ebrar
 Yakınen anı seyyie diyendir benim kardaşım
 Okur her kim sözüm anlar bilür bu Ahmed'i kimdir
 Sanım hayr iduğün bilmez mu'teriz olan kallaşım*

Şeyh Ahmet Hamdi Efendi kitabın sonunda bu eseri, Bâb-ı Vâlâ-yı Seraskerî'de levazimat-ı umumiye lahm (et) temini göreviyle vazifeli baş memur Kaymakam Canbolat oğlu izzetlü Emir Osman'ın yardımıyla bastırıldığını belirtmektedir. Osmanlı devletinde, Seraskerlik makamının 1828'de kurulup 1908'de kaldırıldığı³⁷ dikkate alınrsa Şeyh Ahmet Efendi'nin de 1800'lü yılların ortasından sonra yaşadığı anlaşılır.

Derviş Baba (Kadirî)

Osmanlı döneminin sonları ile Cumhuriyet döneminde Rize'nin tarihinde iz bırakmış mümtaz şahsiyetlerden biri olan İlyas Fehmi Efendi, halk arasında Derviş Baba olarak anılır. Bu zâtın dedesi Ali Reis, aslen Abhazya Çerkezlerindedir. Kafkasya'dan üç kardeş Rus baskısından kaçıp önce Rize'ye, oradan da Düzce'ye göç etmişler, daha sonra Ali Reis, Düzce'de kalmayı benimsemeyip tekrar Rize'ye hicretle burada Yeniköy mahallesine yerleşmiştir. Derviş İlyas

37 Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi, İstanbul 2000, s. 257.

Efendi'nin babası Mahmut, anası Bal Nene lakablı Gülizar hanımdır.³⁸ Nüfus kaydında 1287 (1871) yılında doğduğu yazılı olmasına rağmen 1961 yılının 11. ayında 110 yaşında vefat ettiği dikkate alınınca nüfustaki kayıttan yirmi yıl daha önce doğduğu anlaşılır.

İlyas Efendi, hem dönemin siyasi olaylarını takip etmek hem de ticaret için zaman zaman Erzurum'a giderdi. Bu seyahatlerinde orada bulunan Abdulkadir-i Geylani hazretlerinin fikirlerini benimsemiş Kadirî Tarikatı'na bağlı bir cemaatle tanışıp halvet olmuş ve adını öğrenemediğimiz o cemaatın Şeyh'ine 1890–1900 yıllarında intisab etmiştir. Rize'ye gelince bu tarikatı yaymış, müritlerinin çoğalmasını temin etmiştir. Bu esnada şeyhi kendisine Kadirî Tarikatı üzere şeyhlik icazeti vermiş ve Rize'de tekke açmasını istemiştir. O da Rize'de (Eski hükümet konağının arkasında) deniz tarafında tek katlı 100 m2 civarında bir bina inşa ederek burada bu tarikat adabı üzere Cuma akşamları cemaatiyle beraber zikir meclisleri düzenlemiştir. Bundan sonra halk kendisine Derviş Baba adını takmış ve bu adla anılır olmuştur.³⁹ Derviş Baba bu tekkeden başka Yeniköy mahallesindeki evinin alt katını da tekke olarak düzenleyip müritleriyle birlikte ayin ve zikirler yapmıştır.

Daima omuzlarına kadar uzun saçları olan Derviş İlyas Baba, gerek tekke'deki zikir meclislerinde, gerekse tekkelerin kapanmasından sonra evinde sabah namazından sonra tek başına yaptığı evrad ve ezkâr derslerinden sonra Yunus Emre'ye ait özellikle 'Şol Cennetin Irmakları' diye başlayan şiiri yüksek sesle okurlardı.⁴⁰

Derviş Baba tekkelerin kapanmasından sonra bu kanundan haberi olmadığı için müritleri ile birlikte Yeniköy mahallesindeki evinden halka şeklinde zikrederek çıkıp şehir meydanındaki tekkesine giderken yüksek sesle yapılan zikirden vali haberdar olunca tutuklatıp hapsettirmiş, bundan kısa bir zaman sonra da serbest bırakılmıştır. Bundan sonra artık toplu zikir meclisleri düzenlememiş, ancak zikirlerini ve Kadirî Tarikatı üzere derslerini sabah namazından sonra evinde tek başına, bazen de ev halkıyla icra etmiştir.

İlyas Efendi gençliğinde Batum'un Osmanlı hudutları dâhilinde olduğu dönemde Batum'a gitmiş orada hem otel işleterek ticaretle uğraşmış, hem de siyasi çalışmalar yapmıştır. Derviş Baba'nın Rusya ve Gürcistan aleyhindeki bu çalışmalarından haberdar olununca hakkında ölüm emri çıkarılmıştı. O tarihlerde Giresun, Trabzon, Rize, Hopa, Kars ve Ardahan bölgeleri Rus işgalinde

38 Derviş Baba'nın torunlarından Avukat Abdulkadir ve Mahmut İnanç'tan alınan yazılı ve şifahi bilgiler, 9 Ekim 2001.

39 Orhan Naci Ak, *Rize Medreseleri ve Medrese Âlimleri*, Rize 1994, s. 13.

40 Kemal Karadeniz, "Geçmiş Günler" *Rize Aktüalite, Spor, Magazin Dergisi*, Sayı: 10, Aralık 1983.

bulduğundan Rize'ye gelememiş, o da daha batı'daki Ünye'ye gitmiştir. Burada edindiği basit bir taş baskı tekniği usulü matbaa aleti ile el ilanı şeklinde yarım gazete sayfası kadar bildirilerle gazetecilik yapar, halkın aydınlanmasına hizmet ederdi. Bu gazetede Samsun, Ordu, Giresun ve Trabzon'daki din adamları ile aydın kişilere yazı ve makaleler yazdırır, Sohum, Batum, Kars, Ardahan, Rize, Trabzon, Giresun ve tüm Kafkasya'ya, kâh giderek kâh gizlice göndererek dağıtımını yapardı.

1918 yılında Rusların çekilmesi üzerine Rize'ye gelmiş, burada bir ara Orta cami önünde bakkallık yapmış ve daha sonra bugünkü Atatürk caddesi üzerinde Tatoğullarına ait bir binayı otel olarak çalıştırmaya başlamış, bu binanın yanmasından sonra ise ticareti bırakmıştır.⁴¹

1919 yılında Kurtuluş savaşının muvaffakiyeti için faaliyet göstermek üzere kurulan Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti Rize şubesi kurucuları arasında Rize müftüsü Mehmet Hulusi Efendi ile yer almıştır.⁴² Gayri müslimlerin kötü emel ve gizli faaliyetleri nedeniyle bölgeden çıkarılmaları yönünde yaptıkları tamamen insani ve stratejik uygulamalar, Milli mücadeleden sonra değerlendirilmiş ve kendisine İstiklal madalyası verilmiştir.

1921 yılında yapılan seçimlerde belediye meclis üyeliğine seçildi. Yaşının hayli ilerlemesine rağmen beş vakit namazını cemaatle kılmaya özen gösterirdi. Hatta kış aylarında karın fazla yağdığı zamanlarda bile karı yararak sabah namazı için camiye gider, kar üzerinde yol açıldığını görenler Derviş Baba'nın camiye gittiğini anlardı.

Rivayet edildiğine göre Rize şehir meydanı kenarında bulunan türbe ve mezarların yanından geçerken, bu kabirlere selam verirdi. Derviş Baba'yı muhtelif şehir ve beldelerden çokça ziyarete gelenler olurdu. Hatta bir defasında Mısır'dan kendisini ziyarete gelen bir zât, bir müddet yanında kaldıktan sonra Rize'de vefat etmiş ve Derviş Baba'nın evi yanına defnedilmiştir.

Derviş Baba torunlarına yaptığı bir tavsiyede "Hastahane ve askeriyenin ihalelerine girmeyin, çünkü bunlarda büyük mesuliyet vardır. Hastalar senin temin edeceğin erzak ile doyup şifa bulacak, Askerler karnını doyurup cephede savaşıacak. Bunların vebali büyüktür" demiştir.

Gerek Osmanlının son döneminde, gerekse Cumhuriyetten sonra Rize'nin itibarlı ve saygın kişisiydi. Bu nedenle Rize merkez ile çevre kaza ve köylerden cami yapımı, fakir fukara yardımı, evi yananlara toplanacak yardımlar için kendisine müracaat edenlerle birlikte esnafı dolaşıp yardım toplanmasına ön

41 Derviş Baba'nın torunlarından Avukat Abdulkadir ve Mahmut İnanç'tan alınan yazılı ve şifahi bilgiler, 9 Ekim 2001.

42 Recep Çelik, *Milli Mücadelede Din Adamları I*, İstanbul 1999, s. 462.

ayak olurdu.

Dedesinin adına izafeten Ali Reiszâde olarak anılan Derviş Baba ve akrabası, soyadı kanunundan sonra İnanç soyadını almıştır. Emine adlı bir hanımla evlenen Derviş Baba'nın Ali Rıza, Mahmut Faik ve Mehmet Cavit adlarında üç oğlu, Hatice Şükriye adlı bir kız çocuğu olmuştur.

Mehmet Hulusi Efendi (Kadirî)

Rize'nin Çamlıhemşin ilçesi Yukarı Kale-Varoş (Yazlık-Hisarçık) köyünden ticaret ve ziraatla uğraşan Temuşoğlu Mehmet Arif Efendi'nin oğludur. 1287 (1871) yılında aynı yerde doğdu. 1881 de başladığı rüşdiyeyi 1885 yılında tamamlayıp şehadetnâme aldı. Çayeli'nin Gürgenli köyünden Kalafat Mehmet Efendi tarafından kurulmuş Pazar ilçesinin Suçatı (Apso) köyü medresesinde başladığı tahsiline Arabistan ve Türkistan'da devam etti. Bu arada Afganistan, Buhara, Belh, Tataristan ve Merginan gibi bölgelerde bulundu. Anadolu'ya dönüp Ordu'nun Fatsa ilçesinde Osman Paşa medresesinde görev yapan Müderris Abdülhamid Efendi'nin ders halkasına girdi. Buradaki üç senelik tahsilden sonra hocasından icazet aldı.

Türkçe, Arapça, Farsça, Lazca ve Rusça bilen Mehmet Hulusi Efendi, 1331 (1915) yılında mezun olduğu Fatsa medresesi müderrisliğine tayin olundu.

Müsvedde halinde basılmamış bir divançesi olan Mehmet Hulusi Efendi, Medine-i münevverede Harem-i şerif imamı ve Kadirî şeyhi Muhammed Rauf Tahir Efendi'ye intisap ederek ondan hilafet almış bir Kadirî halifesidir.⁴³ Dosyasında bir sureti bulunan hilafet silsilenamesinde mensup olduğu Kadirî silsilesi şu şekilde kayıtlıdır.

Hz. Ali (R.A) > Hasan-ı Basrî > Habib-i Acemî > Davud-ı Taî > Maruf-ı Kerhî > Serî Sekatî > Cüneyd-i Bağdadî > Ebu Bekir eş-Şiblî > Abdullah el-Yumnî > Ebu'l-Ferec Tarsusî > Abdülkadir Ebu'l-Hasen Ali Hakkarî > Ebu Said'ul-Mubarek ibni Ali el-Mahzunî > Muhammed Muhiddin Abdülkadir Geylani > Ebu'l-Abbâs Ahmed > Burhaneddin et-Tunusî > Ahmed bin Haceru'l-Askalanî > Zekeriyîy-e'l-Ensârî > Cemaleddin Muhammed bin Ahmed Remlî > Ahmed Medenî > İbrahim Kürdanî > Muhammed Tahir Efendi > İbrahim Tahir Efendi > Muhammed Said Tahir Efendi > Muhammed Esad Tahir Efendi > Muhammed Rauf Tahir Efendi > Mehmed Hulusi Efendi

Şeyh Hacı Abdullah Efendi (Nakşî)

Aslen Kırım'ın Kefe şehrindeydir. Babasının adı Hacı Bekir Efendi, anasının adı

43 İstanbul Müftülüğü Şeri Siciller Arşivi, Dosya no: 899.

Hatice hanım, dedesinin adı Mahmud'dur.⁴⁴ 1850'den sonra Rize'ye göç edip Yeniköy mahallesine yerleşen⁴⁵ Hacı Abdullah Efendi Nakşibendî Tarikatı şeyhidir.⁴⁶

Rize Orta Camii yakınında inşa edilen büyükçe bir şadırvanın⁴⁷ üst katında bir tekke yaptırarak burada postnişin oldu. Şeyh Hacı Abdullah Efendi'nin Rize'deki faaliyetleri hakkında fazla bir malumat olmayıp, hakkındaki bilgiler daha ziyade 1868 yılı başında vuku bulan irtihali üzerine yazılan tereke ve veresine⁴⁸ dayanmaktadır.

Rize'de Kale mahallesinden Hacı Hasan Efendi kızı Aişe hatun ile evlenmesi ve irtihali üzerine 5 Rebiülevvel 1285 (26 Haziran 1868) tarihinde Rize Şer'îye mahkemesi tarafından kaydedilen terekesinden anlaşıldığına göre kütüphanesinde, Yazma Kaside-i Bürde, Hadis-i Erba'in, basma Mev'iza kitabı, Karadavud Şerhi, Delailü'l-Hayrat, Şifa-i Şerif li-Aliy-yi'l-Kârî gibi eserlerden başka, evinde çuka, ihram, entare, iplik, küllük, yelek, şalvar, sarık, gecelik kavuk, mest, yorgan, tencere, güğüm, sofraya, çaydanlık, çamur çanak, çamur ibrik, fes, kazma, balta, rugan, küçük seccade, batman, ibrik, iskemle, çekmece, keser, koyun postu, sepet, süpürge gibi alet edevat bulunmaktadır. İkamet ettiği Yeniköy mahallesinde mülk olarak bir bahçe sahibi olması⁴⁹ onun Rize'ye yerleştiğini göstermektedir.

25 Haziran 1868'de mahkemeye müracaat eden Aişe hatun, eşi Şeyh Abdullah Efendi'nin Kale mahallesinden İslamoğlu Hacı Mustafa Efendi'den 180 tam yüzlük mecidiye altın alacağını talep etmiş, anılan zât da, bu meblağı şahitler huzurunda ödeyip kayıt altına aldırılmıştı.⁵⁰

Kaydedilen terekeden tüccar Mataracızade Mustafa Efendi'den alacak mecidiye altın bedeli 18.000 kuruş, tüccar Hacı Mahmudzade Hacı Derviş Ağa zimmetinde 10.000 kuruş, bahçesinin değeri 10.000 kuruş, diğer eşyaları da 1019 kuruş olmak üzere toplam 39.019 kuruş olduğu görülmektedir.⁵¹

44 Rize Şerîye Sicili, no: 1493, s. 17,43.

45 Rize Şerîye Sicili, no: 1493, ss. 27, 43-44.

46 Rize Şerîye Sicili, no: 1493, s. 44.

47 Bu şadırvan Orta Camii hizasında bugünkü Kazım Karabekir caddesine açılan Belediye Caddesi üzerinde köşe başında bulunuyordu. Suyu kesilmiş olarak 1938 yılına kadar ayaktaydı. Çeşme'nin yeri Vakıflar idaresine ait idi. 1938 yılında idare tarafından açık artırma ile Alemdar ailesine satıldı. Sonraları Alemdarlar da yeri başkasına sattılar. Satın alanlar burada dükkân yaptılar. Bugün burada kuyumcu dükkânı vardır. Süleyman Kazmaz, *Kazmaz Ailesinden Hatıralar*, Ankara 2004, s.297.

48 Rize Şerîye Sicili, no: 1493, ss. 17-18.

49 Aynı yer.

50 Rize Şerîye Sicili, no: 1493, s. 27.

51 Rize Şerîye Sicili, no: 1493, s. 18.

Bu paradan eşinin mihir bedeli ve diğer işlemler için gerekli masraflar düşüldükten sonra kalan 26756 kuruş'un 3344'ü eşine, 23408'i de henüz ana karında bulunan çocuğunun hissesine ayrılmıştı.⁵²

Babası Şeyh Hacı Abdullah Efendi'nin irtihalinden sonra doğup Hatice adı verilen tek çocuğu için, annesi Aişe hatun mahkemeye müracaat etmiş ve kendi babası olan Hacı Hasan Efendi'nin, torunu küçük Hatice'ye vasî tayin edilmesini sağlamıştı.⁵³

21 Ekim 1868 tarihinde Şeyh Abdullah Efendi'nin kardeşi Hacı Selahaddin Efendi, Kırım'dan Rize'ye gelmiş ve mahkemeye müracaat ederek, Şeyh Efendi'nin kardeşi olduğuna, halktan Mahmud oğlu Mustafa Efendi ile Hacı Mehmed Efendi bin Abdullah'ı şahit göstermişti. Şahitler de 1276 senesi Şaban ayı ortasında (1859) tekkede otururken Şeyh Efendi'nin bu zâtı göstererek "Bu benim er karındaşımdır deyu bi'd-defaat söylemişti" diye ikrarda bulununca, Hacı Selahaddin Efendi'nin isteğiyle tereke yeniden yazılmış ve bu sefer Kırım'da yaşayan kız kardeşleri Haşime, Tunbe ve Katibe hanımlara da hisse verilmişti.⁵⁴

Yeni kayda göre değeri 35.195 kuruş olan terekeden, mihir, tekfin, ve saire masraflar düşüldükten sonra kalan 23.826 kuruşun 2978 kuruşu eşi Aişe hatun'a, 11913 kuruşu küçük kız Hatice'ye, 7146 kuruşu Selahaddin Efendi'ye, kalan meblağ da, Kırım'da ikamet eden üç kız kardeşine eşit olarak bölüştürülmek üzere Selahaddin Efendi'ye teslim edilmişti.

Şeyh Hacı Abdullah Efendi'nin tek evladı olan Hatice de, henüz iki yaşında iken vefat edince 1 Haziran 1870 tarihinde, babasından kendisine intikal etmiş olan 11913 kuruşun 348 kuruşu masraflara, kalan 11565 kuruştan 3855'lik hisse annesine, 7710 kuruşluk hisse de Rize'den ayrılmış bulunan amcası Hacı Selahaddin Efendi'ye ayrılmıştı.⁵⁵

Şeyh Hacı Mustafa Efendi (Nakşî)

Rize merkez Piriçelebi mahallesindedir. Orta camii yakınında bulunan şadırvanın üstündeki Nakşbendî Tarikatı'na ait tekkede görev yaptı. Postnişinliği esnasında 73 adet meciדיye yüzlük altını tekkeye vakfetti.⁵⁶ 1891 yılından önce vefat etti. İrtihali üzerine tekkenin nukûd-ı mevkufesi ile vakıf dükkânlarını kiraya verip bedellerini tahsil için mütevelliliğe Şeyh Mustafa Efendi'nin oğul-

52 Aynı yer.

53 Rize Şeriye Sicili, no: 1493, s. 26.

54 Rize Şeriye Sicili, no: 1493, ss. 43-44.

55 Rize Şeriye Sicili, no: 1495, s. 72.

56 VGM. TVKA. Esas no: 11/1, sıra no: 2910.

larından Osman Efendi,⁵⁷ onun irtihalinden sonra da 1892 yılında Dava vekili Haşim Efendi getirildi.⁵⁸ Babasının irtihalinden sonra tekkenin postnişinlik görevini üstlenen oğlu Ahmed Hamdi Efendi, bu tekke için 1902 yılında bir vakfiye tanzim ettirmiştir.⁵⁹

Şeyh Ahmet Hamdi Efendi (Nakşî)

Rize merkez Piriçelebi mahallesinden Şeyh Hacı Mustafa Efendi'nin oğludur. Şeyhlik icazetini babasından almış olmalıdır. Babasının irtihalinden sonra Orta Camii civarında bulunan Nakşbendî Tarikatı'na ait tekkede postnişin oldu. Tekkenin giderlerini karşılamak için aynı yerde bir tarafı kabristan, bir tarafı umumi yol-köprü, bir tarafı Mataracızadelerin arsaları, dördüncü tarafı nehirle sınır olan iki adet dükkânını bütün ekleriyle birlikte 18 Zilhicce 1321/1902 yılında buraya vakfetti. Bu konuyla alakalı vakıf senedine göre gelirlerden onda biri, tekkenin masraf ve tamirine, geri kalan onda dokuzu da tekkede görev yapacak olan Nakşbendî halifesi ve burada imamlık hizmetini ifa edecek zâta verilecektir. Şeyh Hacı Ahmet Hamdi Efendi, kurduğu bu vakfın mütevelliliğine de Müftü mahallesinden Çamayuşzadelerden Dursun Ağa oğlu Ahmet Hilmi Efendi'yi görevlendirmişti.⁶⁰ Şeyh Ahmet Hamdi Efendi ve babası Şeyh Hacı Mustafa Efendi, daha sonraları kaldırılmış olan Orta cami çevresinde mezarlık⁶¹ içindeki türbede defnedilmiş olmalıdır.

Hüseyin Efendi (Nakşî)

Rize'nin Kalkandere ilçesi Sivane (Hüseyinhoca) köyünden Güvelioğlu İshak Efendi'nin oğludur. 1833'de doğdu. İlk eğitimini o yıllarda Karadere'de her hangi bir eğitim kurumu olmaması nedeniyle her çocuk gibi köy camisinde cami imamından aldı. Daha sonra İstanbul'a giderek burada medrese eğitimini tamamlayıp müderris olarak mezun oldu. Bu mezuniyetten önce, hocası tarafından tasavvufî-manevî bir imtihana tabi tutulur. Rivayetlere göre arkadaşı ve hemşerisi Güneyce/Varda'lı Osman Niyazi Efendi (1828-1909) ile Hüseyin Efendi'ye birer adet koyun verilir. Hocaları kendisinin görmediği bir mahalde bu koyunları kesmelerini ve medreseye gelmelerini tembihler. İki müderris adayı koyunlarla medreseden uzaklaşır, hocalarının kendilerini görmediğini,

57 Rize Şeriye Sicili, no: 1501, s. 12; VGM. Esas no: 11/1, sıra no: 2910.

58 Rize Şeriye Sicili, no: 1501, s. 74-75.

59 VGM. TVKA. Def. no: 595, s. 23.

60 VGM. TVKA. Def. no: 595, s. 23; VGM. TVKA. Esas no: 11/1, Sıra no: 2910; Rize Şeriye Sicili, no: 1500, s. 44.

61 Orhan Naci Ak, *Rize Medreseleri ve Medrese Âlimleri*, Rize 1994, s. 13.

artık koyunları yatırıp kesebileceklerini düşündükleri anda, hocalarını karşılarında görürler. Aynı hal gün boyunca birkaç defa tekrar edince Hüseyin Efendi, hocasının her halükârda kendilerini göreceğini düşünerek koyunu yatırır, arkasını hocasına döner, besmeleyle koyunu keser. Niyazi Efendi ise hocasının kendisini gördüğünü düşünerek koyunu kesmez ve beraberce medreseye gelip hocasının huzuruna çıkarlar. Durumu hocaları olan zâta izah ettikten sonra, Hüseyin Efendi mezun edilir, Niyazi Efendi'nin bir müddet daha tahsiline devam etmesi söylenir.⁶² Mezuniyet sonrası Kalkandere'ye gelen Hüseyin Efendi, burada büyük bir medrese inşa ettirip müderrislikte bulunur.⁶³ Tahsilini tamamlattığı birinci dönem talebelerine icazet verir. İkinci dönem talebelerine icazet vermeye hazırlandığı sırada 1888 yılında 55 yaşında olduğu halde vefat eder.⁶⁴ Yaşadığı dönemde Rize bölgesi ve civarının meşhur ilim adamlarından olan⁶⁵ ve Trabzon Valisi Sırrı Paşa'nın 1880 yılında Bab-ı Ali'ye gönderdiği bir rapordan anlaşıldığına göre Birinci derecede haysiyete sahip⁶⁶ bir zât olan Müderris Hüseyin Efendi, Ahmet Ziyauddin Gümüşhanevî Efendi'den Nakşibendi Tarikatı üzere hilafet almış bir şeyhtir. Bu durum Mustafa Fevzi Efendi'nin 1313 (1895) yılında yayınladığı *Hediyetü'l-Halidin* adlı eserinde "Hüseyin Rizevi'dir Şeyh-i Ekrem" şeklinde ifade edilir.⁶⁷ Yine medrese kitabesinde bulunan şiirin bir mürası,

*Naşir ve banisidir şeyh-i tarik-ı Nakşibend
Zâhîr u bâtın mükemmil'dir bu ulfa medrese*

Şeklinde dir. Burada Hüseyin Efendi'nin medresenin bina ettireni olması yanında Nakşibendî Tarikatı şeyhi olduğu ve medresenin hem görünüş bakımından hem de manevi yönden eksiksiz-üstün yapıldığı belirtilmektedir. Buna benzer bir başka kayıt da Hüseyin Efendi'nin mezar kitabesinde bulunur.

Hüseyin Efendi'nin hafî (sessiz) zikir yapılan Nakşibendî Tarikatı'na mensup olduğu ve Allah (c.) katında fazilete nail olmuş ve muvafık (uygun) bir insan olduğu anlatılmaktadır. Hüseyin Efendi'nin şeyhlik yönünün öne çık-maması, onun zamanının çoğunu tedrisat ile geçirmesinden ileri gelmektedir. 1913 yılında Rize'deki köy adları yenilenirken Sivane köyünün adı ulema-i meşhureden olması dikkate alınarak Hüseyin Hoca'ya çevrilmiştir.⁶⁸

62 Hüseyin Efendi'nin torunu Hacı Hüseyin Güven (1909-1994) tarafından verilen bilgiler.

63 Aynı yerde cami şadırvanı duvarında muhafaza edilen medrese kitabesi.

64 Mezartaşı kitabesi.

65 BOA. DH. İD.K. (Başbakanlık Osmanlı Arşivi Dahiliye Nezareti İdare Kısmı), no: 97-2/25.

66 BOA. Y.PRK.UM. (Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yıldız Perakende Umum Vilayetler), no: 2/40.

67 Mustafa Fevzi bin Numan. *Hediyet-ul Halidin fi menakıb-ı kutb-ul arifin*, İstanbul 1313, s. 90.

68 BOA. DH. İD.K., no: 97-2/25.

Evinin önüne gömülmeyi vasiyet eden Hüseyin Efendi'nin bu vasiyeti yerine getirilmemiş, Karadere'de medrese bahçesine gömülmüştü. 1932 yılında buraya nahiye müdürü olan kişi medreseyi yıktırıp, mezarları da kaldıracığını söyleyince, ölümünden 44 sene sonra köyündeki evinin önüne nakledilmiştir. Mezar taşında şu yazı bulunur:

HÜVELBÂKİ
 gitti dar-i ukbaya
 ve ruhini şad ede hazreti mevla
 Uluvv-i himmeti te'yid-i Hakk'a mazhar idi
 Kehl kıldı medrese hem cami-i şerif inşa
 Birinci defa icazet verup ikincide
 Celale ders iricek oldu âzim-i ukbâ
 Tarık-i zıkr-i hafî yani Nakşbendî idi
 Mestu ve vâfi idi Hakk'a ol fâzıl ü dâna
 Vefatına dedim Ağâhi çıktı bir tarih
 Hüseyin Efendi' ye yâ Rab behişt ola te'vî
 Sene 1306 Fi 10 Cemaziyulahir

Şeyh Osman Niyazi Efendi (Nakşî)

Rize'nin İkizdere ilçesi Güneyce nahiyesi Varda köyü Kurtuluş mahallesinden Molla Hüseyin'in oğludur. Bölgede Sipahioğulları olarak anılan bir akrabaya mensup Osman Niyazi Efendi'nin ailesi soyadı kanunundan sonra Atay soyadını aldı. 1244 (1828) yılında Varda'da doğdu.⁶⁹ Gençliğinde çobanlıkla meşgul iken gaibten duyduğu ilim tahsil etmesini telkin eden bir sese uyarak İstanbul'a gitti. Burada Nakşbendî Tarikatı'na bağlı Gümüşhanevî dergâhı kurucusu Şeyh Ahmet Ziyauddin Efendi'ye intisab ederek seyr ü sülûkünü tamamladı. 25 yıl devam eden bu eğitimden sonra şeyhinden hilafet aldı. Bu esnada Arapça ve dini ilimler de tahsil eden Niyazi Efendi, bir ara Beşiktaş/Kabataş'taki bir camide imamlık yaptı. Daha sonra Ahmet Ziyauddin Gümüşhanevî tarafından takriben 1879-1880 yıllarında irşad göreviyle Karadeniz bölgesine gönderildi.⁷⁰

Nakşbendî Tarikatı'na bağlı bir şeyh olarak memleketi Varda'ya dönen Osman Niyazi Efendi, Varda Büyük Camii müderrisliği ile imamlığını üstlendi. Bu arada tarikat faaliyetlerine de başlayan Şeyh Efendi, düzenli olarak *Râmûzu'l-ehadis* ve Fıkıh dersleri okuttu. Bir müddet sonra bu camiden ayrılıp doğduğu mahalleye giderek günümüze kadar gelen Kolekli Camii ve Tek-

69 İsmail Kara, *Gümüşhanevî Halifelerinden Şeyh Osman Niyazi Efendi ve Güneyce-Rize'deki Tekkesi*, Dergâh Yay. İstanbul 2004, s. 17.

70 Kara, *age*, s. 18.

ke'nin inşasına başladı.⁷¹ 1895 yılından 1909 yılına kadar 14 yıl burada imamlık hizmetine ve tarikat faaliyetlerine devam etti. Doğu Karadeniz bölgesinin hemen hemen bütün şehirlerinden, Erzurum, Bayburt, hatta Tekirdağ ve Adapazarı'ndan müritleri bulunurdu.⁷²

Trabzon Valisi Sırrı Paşa'nın 1880 yılında Bab-ı âli'ye gönderdiği bir rapordan anlaşıldığına göre Şeyh Hacı Osman Efendi, Kur'a-yı Seb'a nahiyesinde emlak ve servetçe önde gelen 8 kişiden birisidir ve servetçe üçüncü, haysiyetçe birinci derecede bir şahıstır.⁷³

Şeyh Osman Niyazi Efendi'nin vefatından bir sene önce 1908 yılındaki üç aylarda bu tekke halvete giren kişilerin 86 kişi olduğu dikkate alınırsa bu tekkenin bölgede hayli şöhre sahibi olduğu anlaşılmaktadır.⁷⁴

Güneyce nahiyesinin ortasında kalan tarihi kemer köprüünün de, Padişah II. Abdulhamit han'ın ailesinden sara hastası olan birisini Niyazi Efendi'nin okuması sonucu şifa bulması üzerine, Padişahın yaptığı yardımla inşa ettirildiği rivayet edilmektedir.

Osman Niyazi Efendi'nin Şeyh'i, Ahmet Ziyaeddin Efendi'nin en önemli faaliyetlerinden biri de Vakıf Kütüphaneleri kurmak ve onları desteklemek idi. Bu zâtin Rize, Of ve Bayburt'ta kurduğu kütüphanelerin mütevelliliği de Şeyh Niyazi Efendi'ye verilmiş olup, her yıl düzenli olarak bu kütüphaneleri teftiş ederdi.⁷⁵

Şeyh Niyazi Efendi Kolekli'de yaptırdığı Camii-Tekke'nin yakınına gömülmeyi vasiyet etmesine rağmen, ziyaretçilerin rahatı ve yerin uygunluğu göz önüne alınarak Varda Büyük Camii'nin arkasındaki mezarlığa defnedilmişti. 1945 yılında Güneyce ilçe yapılıncaya Kaymakamlık bu mezarlık alanının Meydan ve Toplantı yeri yapılmasını kararlaştırdı. Bu kararın halk tarafından büyük tepki ile karşılanması üzerine 1946 yılında bir gece sokağa çıkma yasağı ilan edildi, Jandarmalar tarafından yollar tutuldu ve Şeyh Efendi'nin mezarı tahrip edildi. Ertesi gün sevenleri ve akrabaları mezarı toprağıyla birlikte ölümünden 37 yıl sonra vasiyetinde belirttiği Kolekli'deki cami-tekke'nin yanına nakledilip defnettiler.⁷⁶

1913 yılında Şeyh Niyazi Efendi'ye izafeten Varda köyünün adı Hacı Şeyh

71 Kara, *age*, s. 18.

72 Kara, *age*, s. 20.

73 BOA. Y.PRK.UM. no: 2/40.

74 Kara, *age*, s. 37-44.

75 Mustafa Fevzi *age*, s. 90.

76 Kara, *age*, ss. 21-23.

köyü yapılmış,⁷⁷ tek parti döneminde ise kaldırılmıştır.

Şeyh Osman Niyazi Efendi Fatma, Fatma ve Ayşe adlı üç hanımla evlenmiş olup bu evliliklerden ikisi erkek, sekizi kız toplam on çocuğu olmuştur.⁷⁸

Niyazi Efendi'nin mezar kitabesinde Arap harfleriyle şu yazı bulunmaktadır.

*Hüve-l hayy-üllezi la yemut
Basiretle nazar eyle maqam-ı ilticadır bu
Huzur it kalbine cânâ kî maqbu'l-i Hüda'dır bu
Tarîk-ı Nakşibend'in rehnuması Ziyaüddin Ahmed'den
Hilafet tacını giymiş reis-i evliyadır bu
İderdi zâhir u bâtin müzeyyen ilm u irfanla
Harim-i kudsiyandır, vâris-i hem enbiyâdır bu
Tarikat-ı alîyye-i Nakşibendiyye-i Halidiye
Meşayih-i kıramından Şeyh-ul meşayih
Arif-i billah el hac Osman Niyazi Efendi hazretlerinin ruh-i şerifine
Elfatihâ Sene 1327 11 Rebiulevvel*

Şeyh Osman Niyazi Efendi'nin Nakşî Tarikatı üzere hilafet verdiği dört zâttan ikisi Of'lu, biri Çaykara'lı birisi de Hayrat'lı olup bu zâtlar şunlardır.⁷⁹

1. Hacı Feriştat Efendi (1866-1929) Asıl adı İbrahim Hakkı'dır. Çaykara'nın Yeşilalan (Holaysa) köyündendir.

2. Hacı Ahmet Fehmi Efendi (1861-1958) Of, Gürpınar (Mapsino) köyünden Molla Alizadeler olarak bilinen ailedendir.

3. Mahmut Efendi (?-1930) Of, Bölümlü (Zisino) köyünden Gani Ömerzade ailesindedir.

4. Hacı İlyas (Eroğlu) Efendi (?-1951) Hayrat, Güneşalan (Hundez) köyünden Nuhogullarındandır.

Numan Sabit Efendi (Nakşî)

Rize'nin Güneysu ilçesinden Tarakçioğlu ailesinden olup Nakşibendi Tarikatı'na bağlı bir şeyhtir. 1925 yılında çıkan Şapka kanununa muhalefet için ülkede başlayan gösterilerden biri de Rize'de meydana gelince, buraya gelen İstiklal mahkemesince gösteriye ön ayak oldukları gerekçesiyle tutuklanan kişilerdendir. 10 Aralık 1925 tarihinde başlayıp 14 Aralık tarihinde neticelenen Rize'deki İstiklal mahkemesi sonucu idam cezasına çarptırılan 8 kişiden biridir.⁸⁰ Yargılamanın sonuçlanmasından iki saat sonra Rize Dalyan Camii önünde infaz edi-

77 BOA. DH. İD. K. no: 97-2/25.

78 Kara, *age*, s. 23, 46.

79 Aynı eser, s. 21.

80 Hasan Hüseyin Ceylan, *Cumhuriyet Devrinde Din-Devlet ilişkileri*, Ankara 1992, c. III. s. 49-52.

len idamlardan sonra aynı yerde deniz kenarında defnedildiler. 3-4 ay sonra cesedler ailelerine teslim edilirken çıkarılan naaşların yeni defnedilmiş gibi durdukları rivayet edilir.

Şeyh Zırhlı Hüseyin Efendi (Halvetî)

Rize'nin Kalkandere ilçesi Aksu (Pasalet) mahallesindedir. Babasının adı Feyizoğlu Memiş, anasının adı Hatice hanım olup 1253 (1838) yılında doğdu. Henüz delikanlılık çağında tasavvufa meyledip Halvetîye Tarikatı'nın Şabaniye koluna mensup Çerkeşiye şubesi şeyhlerinden Ankaralı Ahmet Hakkı Efendi'ye intisab etti. Şeyh Ahmet Hakkı Ankaravi, bir müddet sonra hilafet verdiği Hüseyin Efendi ile Sürmene'nin Kılma (Kahramanlar) köyünden Osman Sıdkı Efendi'yi, tarikatı Karadeniz bölgesine yaymak için bölgeye gönderdi.⁸¹ Bu iki halifeden her biri kendi köylerine yerleşerek Halvetîye Tarikatı'nı neşretmeye başladılar. Bu esnada Sürmene'nin güneyinde bulunan Köprübaşı ilçesinin Göneşere (Fidanlı) mahallesinden bir grup insan Şeyh Ahmet Hakkı Ankaravi'ye müracaat ederek inşa ettirdikleri Tekke için bir halife (şeyh) talebinde bulundular. Ahmet Hakkı Efendi de ihtiyaç duydukları şeyhi çevre köylerde aramalarını söyledi. Köylüler çevrede araştırma yapınca Sürmene'nin Kılma köyündeki Osman Sıdkı Efendi'nin işaret edildiğini anlayıp, bu zâta müracaatla, Göneşere'deki tekkede vazifeye başlamasını sağladılar. Bir müddet sonra Osman Sıdkı Efendi vefat edince köylüler tekrar Ahmet Hakkı Efendi'ye başvurarak yeni bir şeyh talebinde bulundular. Ahmet Hakkı Efendi, bu sefer de ihtiyaç duydukları şeyhi, çevre kaza ve vilayetlerde aramalarını söyledi. Köylüler de bunun üzerine, oluşturdukları ekiplerle bölgeyi tekrar araştırmaya başlayınca, o zamanki adıyla Karadere'nin Pasalet köyünde böyle bir şeyhin olduğunu öğrendiler ve buraya gelerek Hüseyin Efendi'ye müracaatla durumu izah edip Göneşere'deki tekkenin şeyhliğini üstlenmesini sağladılar.⁸² Hayatının sonuna kadar bu tekkede irşad hizmetiyle meşgul olan Hüseyin Efendi, halk arasında Zırhlı Hüseyin Efendi olarak şöhret bulmuştur. Zırhlı lakabının kendisine verilmesine sebep olan hadise de şu şekilde nakledilir.

Hüseyin Efendi Osmanlı donanmasında Bahriye askeri olarak vatanî görevini yaparken, bulunduğu gemi İstanbul Boğazı yoluyla bir seyire çıkmıştı. Hüseyin Efendi bu esnada geminin geçeceği rotanın hemen yakınında, İstanbul Boğazı civarındaki hocasını ziyaret etmek istiyordu. Bu arzusunu gemi komu-

81 Yahya Şirvanî, *Virdu settar li Seyyid Yahya Şirovani ve Tercümesi*, Ahmet Said Matbaası, İstanbul 1971, ss.3-4.

82 Zırhlı Hüseyin Efendi'nin torunlarından Şükrü Başaran'dan alınan şifahi bilgiler; 1998.

tanına arz edince, komutanı seyir esnasında duramayacaklarını söyleyerek, red cevabı vermişti. Hocasına çok yakın bir yerden geçecek olmalarına rağmen onu ziyaret edememenin üzüntüsüyle makine dairesine inen Hüseyin Efendi, burada zikir ve murakabeye dalmıştı. Bir müddet sonra gemi tam Hüseyin Efendi'nin hocasının ikamet ettiği mahal yakınından geçerken arızalanıp durmuş ve yapılan müdahalelere rağmen çalıştırılması bir türlü mümkün olmamıştı. Bu esnada makine dairesinin bir kenarında murakabeye dalmış olan Hüseyin Efendi'nin farkına varılınca, durum gemi komutanına iletildi. Bunun üzerine kumandan hatasını farkedip Hüseyin Efendi'yi çağırması ve hocasını ziyaret edebileceğini söylemişti. Hüseyin Efendi de karaya çıkıp ziyaretini yapmış, tekrar gemideki vazifesinin başına dönünce gemi çalışıp seyrine devam etmişti. Bu hadiseden sonra Hüseyin Efendi, Zırhlı Hüseyin Efendi olarak anılmaya başlandı.

Kısa boylu bir zât olduğu, hayatının son zamanlarında âmâ olduğu ve oğlu Hacı Cemal Efendi'yi halifesi olarak yetiştirdiği bildirilmektedir.

1334/1918 yılında 80 yaşında olduğu halde vazife yaptığı tekkede vefat edince, yakınları cenazesini alıp Kalkandere'deki köyüne getirmek istediler. Bunun üzerine tekke civarındaki köylerden toplanan halk, cenazeyi vermeyeceklerini, büyük bir itibara sahip olduğu, uzun zamandır hizmet ettiği tekke yakınına defnedileceğini söylediler. Neticede kendinden önce tekke'de görev yapan Osman Sıdkı Efendi'nin yakınına defnedilen Zırhlı Hüseyin Efendi ile Halvetîye Tarikatı mensubu kişilerin medfun buldukları bu alan, daha sonra kubbeye örtülü, bakımlı ve güzel bir türbe haline getirildi.

Şeyh Hacı Cemal Efendi (Halvetî)

Feyizoğullarından Şeyh Hacı Cemal Efendi, Rize'nin Kalkandere ilçesi Aksu (Pasalet) mahallesindedir. Babası Halvetîye Tarikatı Şabaniye kolu Çerkeşiye şubesi şeyhlerinden Zırhlı Hüseyin Efendi, anası Fatma hanımdır. 1295 /1879 yılında doğdu. Tahsilini Karadere medresesinde yaptığı sanılmaktadır. Halvetîye Tarikatı şeyhlerinden olan babasına intisab ederek zamanla onun halifesi oldu. Sürmene'nin güneyinde Köprübaşı ilçesinde bulunan Halvetîye tekkesinde şeyhlik yapan babasının, 1918 yılında irtihal etmesinden sonra Kalkandere Aksu mahallesindeki evini tekke olarak kullanmış, çevreden, bu arada Trabzon ve civarından gelen müridleriyle zikir meclisleri düzenlemiştir.⁸³

Feyizoğlu Hacı Cemal Efendi, 1925'te tekkeler kapatılınca düzenlediği zikir meclisleri nedeniyle çeşitli tarihlerde 3 defa gözaltına alınmış ve Trabzon'da

83 Zırhlı Hüseyin Efendi'nin torunlarından Şükrü Başaran'dan alınan şifahi bilgiler; 1998.

İstiklal mahkemelerine sevk edilmiştir. Geceleri sabaha kadar lambasının sönmeyeceği, ne ile meşgul olduğu gibi sorularla sıkıştırılmış, bir defasında 15 gün gözaltında tutulup zorla sakalları kesilmiştir. Bütün zorlama ve sıkıştırılmalara rağmen yapılan suçlamaların hiç birinden ceza almadığı, her suçlamanın beraatle sonuçlanıp serbest bırakıldığı bilinmektedir.

Halvetîye Tarikatı'nda Feyizoğlu Şeyh Hacı Cemal Efendi'nin mensubu olduğu silsile şu şekildedir:⁸⁴ Hz. Ali (R.A) > Hasan-ı Basrî hazretleri > Habib-i Acemî > Davud-ı Taî > Maruf Kerhî > Serî Sekatî > Cüneyd-i Bağdadî > Mîmşad ed-Dineverî > Muhammed Dineverî > Ömer Bekrî > Abdülkadir Bekrî > Kutbeddin Ebherî > Rükneddin Muhammed Nehhas Buharî > Şehabeddin Muhammed Tebrizî > Cemaleddin Şirazi Tebrizî > İbrahim Zahid Gilanî > Saadeddin Ferğânî > Kerimuddin Muhammed bin Nur-u'l-Halvetî > Siracüddin Ömer el Halvetî (ö.1397 Tebriz) tarikatın kurucusu ve ilk piri'dir. > Ahi Mirem Halvetî (ö.1409 Kırşehir) > İzzeddin Türkmanî (ö.1425 Merage) > Sadreddin Hiyavî (ö.1455 Şemahi) > Seyyid Yahya Şirvanî (ö.1463 Bakü) tarikatı dünyanın dört bir yanına yaymış ve ikinci pir diye anılmıştır. > Pir Muhammed Erzincanî (ö.1464 Erzincan) > Çelebi Halife Mehmed Celaleddin (ö.1494 Tebük) > Şeyh Hayreddin Tokadî > Şeyh Şaban-i Veli (ö.1569 Kastamonu-Taşköprü) > Şeyh Mehmed Nasuhi-i Üsküdarî (ö.1717 İstanbul) > Abdullah Rüşdi Mardinî > Hacı Muharrem Zaravî > Mustafa Çerkeşi (ö.1813 Çankırı) > Tiridzade Hüseyin Ankaravî > Şeyh Ahmed Hakkı Ankaravî > Şeyh Zırlı Hüseyin Efendi > Şeyh Hacı Cemal Efendi

Samsunlu Osman Baba da Cemal Efendi'nin halifesi olup Cemal Efendi'nin irtihalinden sonra silsileyi devam ettirmiştir.

Soyadı kanunundan sonra Başaran soyadını alan Cemal Efendi'nin yaptığı dört evlilikteki iki hanımından dördü erkek, üçü kız yedi çocuğu olmuştur. 1952 yılında 73 yaşında olarak köyünde vefat etmiş ve aynı yerde defnedilmiştir. Ayak tarafındaki mezar taşında Latin harfleriyle şu yazı bulunmaktadır: "Ziyaret edin aziz Hacı Cemali, Cenabı Hakkın Mürşid-i kemali, Ruhuna edin bir fatiha ihsan. Kabrine dolsun nur ile Kur'an. 25 Ağustos Salı gecesi söndü dünyanın gülü koncası 1952"

Şeyh Ali Semerkandî

Hayatı hakkında hemen hemen hiçbir bilgi olmayan Şeyh Ali Semerkandî, isminden anlaşıldığına göre Semerkand kökenli olmalıdır. Bu muhterem zâtnın, bölgenin Osmanlılar tarafından fethinden sonra zaman zaman bölgeye gelerek

84 Şirvanî, *age*, s. 3-4.

yerli gayrimüslim insanları irşad ederek İslam dinine girmelerine sebep olan tasavvuf büyüklerinden olması muhtemeldir.

Şeyh Ali Semerkandî, bir müddet Rize’de yaşadıkdan sonra burada vefat etmiş ve Piriçelebi mahallesindeki Şeyh Camisi önünde bulunan alana defnedilmişti. Mezarı üzerine yapılan türbesi ise Rizeliler ve Rize’ye gelenler için daima bir ziyaretgâh olmuştu.

Millî Mücadele döneminde Trabzon’da yayınlanan İstikbal gazetesi muhabiri Nüzhet Haşim Bey, 7-12 Ağustos 1922 tarihlerinde Rize’ye gelmiş ve bu esnada Rize hakkında gazetesinde yazılar yazmıştı. 8 Ağustos 1922 tarihinde yayınlanan yazısında ise Şeyh Ali Semerkandî hakkında şu bilgileri vermektedir. “Hapishanenin karşısında bir türbe var. Bu türbe taştan, gayet sağlam, aynı zamanda son derece sade, yalnız uhrevî bir mâna ifade eder bir şekildedir. İçinde Şeyh Ali Semerkandî hazretleri yatıyor diyorlar. Lâkin bu zât kimdir? Ne zaman göçmüştür? Uzaklardan gelmiş bir garip mi, yoksa Yavuz Sultan Selim’in fatih askerlerinden mi? Bunları kimse bilmiyor. Türbede bir küçük işarete bile rast geledim. Yalnız yeşil pûşideli bir büyük sanduka, küçük bez parçaları asılı parmaklıklardan bakan gözleri ademi esrar dolu nihayetsizliğe doğru çekiyor. Fani hayatın ledünniyatına aid dersler veren bu semavat ve uhrevî müderris acaba kimdir?”⁸⁵

Cumhuriyetin ilk yıllarından sonra bu cami çevresindeki mezarlık alan kaldırılırken, Şeyh Ali Semerkandî’ye ait türbe de yıktırılmış ve etraf düzlenerek meydan haline getirilmiştir.

Rize’de türbesi bulunan bu Şeyh Ali Semerkandî’den başka 1320’de İsfahan da doğan, 1457’de Ankara Çamlıdere’de vefat eden Yahya oğlu Şeyh Ali Semerkandî daha vardır ki, bu zâtın vefat ettiği yerde vakfiyesi vardır. Yine aynı adla anılan başka bir zât ise Karaman’da medfundur. Rize’deki Ali Semerkandî’nin, bu iki zâtla aynı adı taşıyan başka bir zât olduğu anlaşılmaktadır.

Şeyh Hasan Usta

Ardeşen ilçesinin Seslikaya köyünden Kulaberoğlu ailesinden olup babası Temurcu Molla Osman’dır.⁸⁶ Bölgede hürmetle anılan ve yaşadığı dönemde olduğu gibi öldükten sonra da kerametleri-menkıbeleri dilden dile aktarılan Şeyh Hasan Dede’nin yaşadığı dönemde Ardeşen’de üç veli bulunduğu, bunla-

85 Mesut Çapa, “Trabzon’dan Rize’ye Bir Yolculuk Ağustos 1922’de Rize”, *Türk Kültürü Dergisi*, Temmuz 2000, sayı: 447, s. 443 (59).

86 Mezartaşı kitabesi.

rın Işıklı köyü ve Aşağıdurak köylerinde birer zât ve Seslikaya köyünde bulunan Hasan Efendi oldukları, bu üç zât'ın beş vakit namazda birleşerek cemaatle namaz kıldığı rivayet edilir.⁸⁷ Çevredeki hayır işlerinin önderi durumundaki Şeyh Hasan Efendi'nin halen ayakta olan Seslikaya tarihi kemer köprüsünün yapımında da teşvik ve katkıları olmuştur.⁸⁸ Vasiyeti üzerine vefatından yedi yıl sonra yapılan türbesi, çevrede ziyaretgâh olarak bilinmektedir.⁸⁹ Hasan Efendi'nin bu türbesi, Rize'de üstü beton kubbe ile örtülü sandukalı tek türbedir. İki defa evlendiği ve 125 yaşlarında iken 1845 yılında vefat ettiği anlatılan Hasan Efendi'nin sandukasının baş tarafında bulunan mermer mezar taşı kitabesinde şu yazı bulunmaktadır:

YA HU

Kulaberoğlu Temurcu Molla Osman oğlu Merhum Şeyh Hasan Usta ruhu için Fatih h.
1262.

Aziz Efendi (Rifai)

Rifai Tarikatı'ndandır. Rize Salarha deresinden Çödelekzadeler sülalesinden olup 1872 yılında Trabzon'un Maçka ilçesinde doğdu. Babası Rize eşrafından Molla Mehmed Abdülhamid Efendi, anası Esmâ hanımdır.⁹⁰ Ailesi 93 harbinde İstanbul'a gitti. Aziz Efendi ilk tahsilini Eyüp'te Şah Sultan İptidai mektebinde yaptı. Sibyan memkebi sırasında hatta olan merakı nedeniyle nesih ve sülüs yazılarını öğrendi. Nuruosmaniye'deki Hat mektebine kaydoldu. Talik, nesih ve sülüs yazılarında icazet aldı. Bunun yanında divanî, reyhanî, muhakkak, tevkî, talik ve rik'a yazılarını bilir ve yazardı. 1904'de medrese icazetnamesi aldı. Özbekler Tekkesi şeyhi Edhem Efendi'den ebru sanatını öğrendi. Hattatlık ve sanat yönüyle öne çıkan Aziz Efendi, Maruzât-ı mühimme kitabeti'ne terfi etti ve kendisine gümüş liyakat madalyası verildi. Bu görevi yanında Medreset-u'l-Kuzât'da, Mahmudiye Rüşdiyesi'nde hat hocalığı yaptı. Meşihat dairesi memurlarına talik dersi verdi. Bu esnada Ümmî Kenan dergâhu şeyhi Kenan Rifai'ye intisab ederek 1910 yılında ondan hilafet aldı.⁹¹ 1922'de davet edildiği Mısır'a giderek burada bir Kur'ân-ı Kerim yazdı. 5 ay için gittiği Mısır'da, Melik I. Fuad'ın hat sanatının yok olmasını önlemek için burada kalmasına dair teklifini kabul ederek Kahire'de kaldı ve açtığı Hat Medreseleri ile İslam dünyasından birçok talebe yetiştirdi. Bu arada sanattan arta kalan vakitlerini

87 Rize Halk Eğitim Merkez Müdürlüğü, *Rize Kültür Derlemeleri*, 1999, ss. 136-137.

88 Orhan Naci Ak, *Rize Tarihi*, Rize 2000, s. 135.

89 *Eoliyalar Ansiklopedisi*, Türkiye Gazetesi Yay., İstanbul 1992, c.VII, s. 31.

90 Muhittin Serin. *Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar*. Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 2003, s. 206.

91 Muhittin Serin. "Aziz Efendi Rifai", *DİA*, İstanbul 1991, c.IV, ss. 336-337.

Mevlevîhanede irşad halkasına girenleri yetiştirmekle geçirdi. Kahire'nin havası sağlığına pek yaramadığı için Nisan 1933'de Mısır hükümetinden emekliliğini isteyerek İstanbul'a döndü.

Eşinin adı Naciye olup, 17 yaşında vefat eden Raif adlı bir oğlu yanında Azize adlı bir kız çocuğu da vardı.

16 Ağustos 1934'de vefat edip Edirnekapı mezarlığına defnedildi. Kabir taşında Latin harfleriyle şu yazı bulunur. "Hattat-ı şehir Şeyh Aziz Rifâî Efendi'nin ruhuna Fatiha, 16 Ağustos 1934"

Şeyh Hasan Efendi

Rize ili Pazar ilçesi Marmanat (Ak bucak) köyündendir. Ataları olan Hacı Şahin ve Molla İbrahim 1690'larda Erzurum dolaylarından gelip bu köye yerleşti. Hasan Efendi de 1776 yılında bu köyde doğdu. Tahsilini babası Molla Mustafa yaptırdı. Tasavvufa meydedip ismi ve tarikatı tespit edilemeyen bir şeyhe intisapla ondan hilafet aldı. Köyünde yaşadı ve halkın irşadıyla meşgul oldu.

Geçimini temin için arıcılık yapan Şeyh Hasan Efendi, İstanbul'da sarayın şamdanları için ihtiyaç duyulan is çıkarmayan balmumlarını yörede içem denen meşeden temin ederdi. Ürettiği balı tulumlara doldurup imece usulüyle sahile ulaştırırken, daha önceden tulumların alt tarafına yerleştirdiği bir çeşit tıkaç aracılığıyla yol boyunca rast geldiği fakirlere ihtiyaç duydukları balı verir, bir taraftan hayır yaparken diğer taraftan da taşıyıcının yükünü hafifletirdi.⁹² Kış mevsimi gelince gönderdiği bal mumlarının bedelini tahsil için Çamlıhemşin'in Mollaveys (Ülkü) köyünden Hasan Efendi adlı arkadaşı ile birlikte İstanbul'a giden Şeyh Hasan Efendi, burada saray ve ilim çevreleriyle tanışmış, bu sayede oğlu Mustafa Efendi'yi tahsil için İstanbul'a göndermişti.⁹³

10 Rebiülevvel 1263 (26 Şubat 1847) tarihini taşıyan Şeyh Hasan Efendi tarafından oğlu Mustafa'ya gönderilmiş bir mektuptan hassas ve ince ruhlu bir şahsiyet olduğu anlaşılan Şeyh Hasan Efendi'nin büyük umut bağladığı oğlu tahsilini tamamlayamadan 1850'lerde vefat etti. Mustafa Efendi'den başka Mehmed, Ahmed, Akile, Zeliha ve Hatice⁹⁴ adlı çocukları da olan Şeyh Hasan Efendi, 1860'da vefat edince köyünde Marmanat Camii bahçesine defnedildi. Daha sonraki yıllarda Yeni Camii yapılırken Şeyh Hasan Efendi'nin kabri de kaldırıldı. Soyundan gelenler atalarının mesleğine izafeten olacak Arıcı soyadını almışlardır.⁹⁵

92 Arıcı, *Her Yönüyle Rize Şiveleri*, ss. 70-71.

93 Arıcı, *age*, s. 163.

94 Muzaffer Arıcı, *Arşivden Seçmelerle Genişletilmiş Her Yönüyle Rize*, Ankara 2004, ss. 144-145.

95 Torunlarından Araştırmacı-Yazar Muzaffer Arıcı tarafından verilen yazılı ve şifahi bilgiler, 4

Hayatı Hakkında Yeterli Bilgi Bulunamayan Şeyhler

Hacı Şeyh Efendi (Kadirî)

Hemşin ilçesi Akyamaç (Tezina) köyü Musluoğlu mahallesindedir. Halk arasında Hacı Şeyh Efendi olarak şöhret bulmuş olup gerçek adı tesbit edilemedi. Kabir taşında Latin harfleriyle "Musluoğlu Hacı Şeyh Efendi (Kâdirî şeyhi) 1816/1918" yazısı vardır.⁹⁶

Ali Efendi (Nakşî):

Rizeli'dir. Nakşî-Halidi Ahmed Ziyauddin Gümüşhanevî'nin halifelerindedir.⁹⁷

Mahmud Efendi (Nakşî)

Hemşinlidir. Nakşî-Halidi Ahmed Ziyauddin Gümüşhanevî'nin halifelerindedir.⁹⁸

Ahmed Efendi (Nakşî)

Hemşinlidir. Nakşî-Halidi Ahmed Ziyauddin Gümüşhanevî'nin halifelerindedir.⁹⁹

Hasan Efendi (Nakşî)

Pazar ilçesindedir. Nakşî-Gümüşhanevî dergâhında 1893-1911 arası postnişin olan Kastamonulu Hasan Hilmi Efendi'nin halifelerindedir.¹⁰⁰

Hamid Efendi (Nakşî)

Hemşinlidir. Nakşî-Gümüşhanevî dergâhında 1893-1911 arası postnişin olan Kastamonulu Hasan Hilmi Efendi'nin halifelerindedir.¹⁰¹

Ocak 2005.

96 Veysel Atacan, *Rize Hemşin Yöresi Osmanlı Mezar taşları ve Kitabeleri*, Ankara 2001, s. 49.

97 Mustafa Fevzi b. Numan, *Menakıbu Haseniyye fi ahvali's-seniyye*, yy. 1323, s. 92 .

98 Aynı eser, s. 91.

99 Aynı yer.

100 Aynı eser, s. 46.

101 Aynı eser, s. 45.

Şeyh Hacı Mustafa Efendi

Rize Kale mahallesinden Ömer Efendi'nin oğludur. 1822 veya 1837 yılında doğdu.¹⁰² 23 Şevval 1288 (4 Ocak 1872) tarihinde Rize Şeriye mahkemesinde görülen bir davada hazır bulunmasından o tarihte hayatta olduğunu anlıyoruz.¹⁰³ Hayatı hakkında yeterli bilgiye henüz ulaşamadık. Halen Kale mahallesinde bu zâtın soyundan gelenler Sakarya soyadı ve halk arasında Şeyhoğlu lakabıyla anılmaktadırlar.

Sonuç

Rizeli tasavvuf önderlerinin yaşadıkları çevrede hayli itibara sahip oldukları ve toplum içerisinde hürmetle anıldıkları görülmektedir. Bunlara atfedilen birçok keramet ve menakıb, halk arasında dilden dile aktararak günümüze kadar gelmiştir. Aradan uzun yıllar geçmiş olmasına rağmen, halkın bu zâtlara gösterdiği itibar, yaşadıkları dönemdeki faaliyetlerinin bir sonucudur. Osmanlı devrinde yıllar boyu süren savaşlar esnasında, devletin zaman zaman iç asayişle yeteri kadar ilgilenemediği, bu esnada da halk içinde "eşkîya" denen grupların oluştuğu, bu grupların halkı rahatsız ettiği bilinmektedir. Bu durumlarda halk çevredeki şeyh Efendilere müracaat eder, şakilerin tasallutundan kurtulmak için aracı olmalarını isterlerdi. Şeyh ve onlar gibi itibarlı başka bir zümre olan müderrisler de dağlardaki eşkîya'ya haber gönderip halkı rahatsız etmemelerini, hatta şekavetten vazgeçip devlete teslim olmalarını isterlerdi. Devlet otoritesinin bölgede zayıf olduğu devirlerde, bir çok şakı, asker kaçağı, hırsız ve mütegalibenin, şeyh Efendilerin nasihat ve ikazı sonucu bu işlerden vazgeçtiği, hadiseyi bizzat yaşamış yaşlılar tarafından nakledilmektedir. Yine verilen bilgiler arasında, bu şeyh ve müderrislerin uyarılarını dikkate almayanların, bedduaya müstehak olacağı ve belaya uğrayacağı inancı çok yaygındı. Gerek bu şeyh Efendilere ait menkıbeler, gerekse yaşanmış hadiselerin halk arasında anlatılırken, zaman içinde çeşitli mübalâğa ve abartılara uğradığı da görülmektedir.

Rize meşayihuna ait biyografi ve menkıbe muhtevalı malumatın detaylı bir şekilde araştırılarak yazıya aktarılması, bölge tarihi için bir kazanç olacaktır. Bu husus bölge üzerinde çalışanların önlerindeki ilginç konulardan biridir.

102 Kamil Kepeci 6462 numaralı Rize Nüfus Defterinde Kale mahallesinde 3 no'lu hanede 22 yaşında Ömer oğlu Mustafa, 8. hanede 7 yaşında yine aynı adlı bir başka kişi görülmektedir. Defterin tutulduğu 1844 yılı dikkate alınarak Şeyh Mustafa Efendi'nin 1822 veya 1837 yılında doğduğu sonucuna varılmaktadır.

103 Rize Şeriye Sicili, no: 1496, s. 72.

Özet

İstanbul'un fethinden sekiz yıl sonra, 1461 yılında Fatih Sultan Mehmet tarafından Osmanlı topraklarına katılan Rize bölgesinde yerli halkın İslam dini ile tanışması için muhtelif yerlerden bölgeye gelen tarikat şeyhlerinin burada gösterdiği faaliyet sonucunda, halk İslam dini ile müşerref olmuştu. Hem bu şeyh Efendilerin, hem de fetihten sonra zaman zaman muhtelif yerlerden kitleler halinde gelip bölgeye yerleşen Türklerin topluma aşladığı tasavvuf kültürünün 20. yüzyılın ortalarına kadar canlılığını muhafaza ettiği bilinmektedir. Rize bölgesindeki tarikat-tasavvuf kültürünün önderleri olan meşayihın, bölgede halen canlı bir şekilde yaşanan dini hayatın tohumlarını ekmiş zatlarduklarında şüphe yoktur. **Anahtar Kelimeler:** Rize, meşayih, tarikatlar, menakıb.